

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра української філології

Курсова робота
на тему:

**«УКРАЇНСЬКА ЛЕКСИКА НОВОРІЧНО-РІЗДВЯНИХ СВЯТ:
ТИПОЛОГІЯ Й ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ»**

студентки групи Сл (укр) 03-21
філологічного факультету освітніх технологій
спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.01 Українська мова і література,
освітньої програми Українська мова і література,
англійська мова, зарубіжна література
Годинчук Світлани Василівни

Науковий керівник:
доктор філологічних наук, професор кафедри
української філології
Баган Мирослава Петрівна

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Члени комісії:

_____	_____
(підпис)	(прізвище, ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище, ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище, ініціали)

Київ – 2023

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ	6
1.1. Мовна специфіка лексичних одиниць	6
1.2. Способи класифікації лексики	8
1.3. Поняття лексико-семантичної групи	12
Висновки до розділу 1	14
РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИЧНІ Й ЕТИМОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ НОВОРІЧНО-РІЗДВЯНИХ СВЯТ	16
2.1. Семантичні групи української лексики, що стосується новорічно- різдвяних свят	16
2.2. Походження української лексики новорічно-різдвяних свят. . .	24
2.3. Стилiстичні особливості лексики новорічно-різдвяних свят . .	26
Висновки до розділу 2	28
ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	33
РЕЗЮМЕ	36
RESUME	37

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЛСГ – лексико-семантична група;

ЛСП – лексико-семантичне поле;

СУМ – Словник української мови.

ВСТУП

Лексика новорічно-різдвяного періоду є дуже колоритною, культурно маркованою та конотативно насиченою, адже цей зимовий період відображає багато почуттів, прагнення народу дотримуватися давніх традицій та возз'єднатися з родиною за пишним столом. Через те, що Різдвяні свята охоплюють багато давніх традицій української культури, супровідна лексика цих свят відображає принципові уявлення українців про світобудову, естетичні та соціальні цінності. Ця лексика різна за походженням і значенням і ще не була об'єктом спеціального вивчення.

Актуальність теми курсової роботи зумовлена відсутністю цілісного дослідження лексики новорічно-різдвяного періоду в українському мовознавстві та важливістю цієї лексики в етнічній самоідентифікації українського народу, його єднанні, збереженні давньої української культури. Тому важливо дослідити специфіку новорічно-різдвяної лексики та створити її типологію.

Метою роботи є довести, що українська лексика новорічно-різдвяних свят становить розлогу впорядковану систему, яка цілісно відображає світоглядні засади українців.

Відповідно до мети поставлені такі *завдання дослідження*:

- 1) опрацювати наукову літературу, яка стосується вивчення та класифікації лексики української мови;
- 2) зібрати лексику новорічно-різдвяних свят та класифікувати її на лексико-семантичні групи;
- 3) проаналізувати лексику новорічно-різдвяних свят за походженням;
- 4) на основі художнього матеріалу визначити, які стилістичні особливості має лексика новорічно-різдвяних свят.

Об'єкт дослідження – українська лексика новорічно-різдвяних свят, дібрана з колядок та живого сучасного мовлення.

Предмет дослідження – семантичні та етимологічні особливості лексики новорічно-різдвяних свят.

Теоретична цінність полягає в розв'язанні однієї з проблем сучасної лексикології й етнолінгвістики – впорядкуванні й дослідженні лексики новорічно-різдвяних свят. Поділ лексики новорічно-різдвяних свят на семантичні групи дав зрозуміти, що лексика цих свят становить собою велику систему, відображає культуру народу та його світоглядні засади.

Практична цінність. Результати дослідження стануть в пригоді вчителям на уроках на тему народних традицій, у вивченні лексики української мови, у виховних заходах, що стосуються новорічних свят. Курсова робота враховує діалектизми, тож її можна використати у закладах вищої освіти на заняттях з «Діалектології». Робота може слугувати для укладання словника говірок чи культурно маркованої лексики.

У написанні роботи використано такі **методи**:

- 1) теоретичний аналіз наукової літератури;
- 2) узагальнення та систематизація (узагальнення теоретичних даних виходячи з вивченого матеріалу);
- 3) описовий метод (з'ясування та робота з лексемами, їх пояснення);
- 4) етимологічний аналіз (з'ясування походження лексики новорічно-різдвяних свят);
- 5) стилістичний аналіз.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ

1.1. Мовна специфіка лексичних одиниць

Лексика, тобто словниковий склад мови, становить основний матеріал для побудови людського мовлення. Часто під лексикою розуміють лише слова, але варто виділяти й інші лексичні одиниці, які також неподільно вживаються у мовленні і позначають певний предмет чи дію.

Виділяють такі лексичні одиниці:

- 1) слова;
- 2) стійкі словосполучення (фразеологізми);
- 3) мовні кліше.

Слова реалізують наші думки та почуття, кожне слово має закріплене за собою значення або й декілька, і, як зазначають Т. В. Биндіна & О. К. Костенко (2022), «зі словами пов'язані всі інші одиниці мови» (с. 153). Значення лексичної одиниці зумовлене різними факторами, і найбільш важливими є відображення в мові позамовної дійсності та самої системи мови.

Лексика не однорідна за походженням і стилістичною маркованістю. Лексикологів цікавлять різні пласти лексики, а саме:

- «лексика споконвічна (питома, незапозичена) і лексика запозичена;
- загальноживана і професійна;
- нейтральна і стилістично-зabarвлена;
- активна і пасивна;
- нова і застаріла тощо» (Биндіна & Костенко, 2022, с. 153).

Маркованість мовної одиниці полягає в її здатності виявляти додаткові стилістичні чи семантичні відтінки. Різні відтінки мають архаїзми, історизми, неологізми, вульгаризми, жаргонізми, діалектизми, варваризми тощо. Архаїзми – це «мовна одиниця, що на даному етапі є

застарілою у мові або зовсім вийшла із загального вжитку» (*Українська мова*, 2004, с. 33). Розрізняють лексичні, фонетичні та фразеологічні архаїзми. Фонетичні архаїзми полягають у тому, що там, де колись був певний звук, у сучасній мові виступає інший. Лексичні архаїзми – це застарілі слова, тобто ті слова, що вийшли із вжитку.

Часто лексика має культурну маркованість, адже вона називає предмети, явища, які є характерними для життя, культури чи побуту певного народу. Українську культуру відображають лексеми *вечорниці, рушник, калина, дідух, паляниця, толока, добродій, козак* та ін. Культурної маркованості часто набувають рослини, тварини, страви, назви осіб, предметів, обрядів, які відображали важливі для народу цінності, моделі поведінки, етапи життя.

«Специфіка лексики як системи виявляється в її відкритості, і це ніяк не порушує сам принцип системності, тому що кожне слово, входячи до лексичної системи мови, набуває всіх системних ознак, а якщо мова визнається системою, то послідовно із цього випливає визнання лексики як системи, бо неможливо уявити собі систему, одні елементи якої були б системними, а інші – асистемними» (*Теоретичні засади*, 2021, с. 69).

Слово є найменшою значеннєвою одиницею мови, яка називає певний об'єкт дійсності чи поняття та вільно відтворюється у мовленні. Це «основна структурно-семантична одиниця мови, що служить для називання предметів, явищ, процесів, дій тощо й має сукупність семантичних, фонетичних і граматичних ознак» (*Сучасна українська*, 2010, с. 25).

Лексичні одиниці мають певні набори властивостей: наявність значення, фонетична й граматична оформленість, часто стилістична та культурна маркованість. Форма лексичної одиниці, зокрема її орфографія, часто використовуються як основна ідентифікаційна властивість до лексикону.

Отже, слово є основною лексичною одиницею мови. Воно називає предмети, певні дії та процеси та може мати кілька значень. Розрізняють не лише слово як лексичну одиницю, а й інші, зокрема, сталі вирази чи фразеологізми. Інші одиниці, безпосередньо, мають зв'язок із словом. У відкритості полягає специфіка лексики як системи, коли слово входить у цю систему, то набуває всіх її ознак.

1.2. Способи класифікації лексики

Українська мова, як і будь-яка інша, весь час змінюється та розвивається, таким чином мова збагачується новими словами, а деякі відходять до периферії чи стають застарілими, і це природним явищем для мови. Лексика української мови містить не лише питомі слова, а й запозичує їх з інших мов.

Лексику української мови класифікують: за походженням (питома та іншомовна лексика), за територіальною належністю (діалектизми та національна літературна мова), за значенням (пряме, номінативно-похідне та експресивно-стилістичне значення), за активним (загальноживані слова) та пасивним вжитком (застарілі слова та нові слова чи неологізми).

За походженням лексику класифікують на питому, тобто споконвічна лексика та на іншомовну, тобто запозичена лексика. «Основу лексики кожної мови становить питома лексика – словниковий фонд, наявний у мові від самого початку її існування й не запозичений із жодної іншої мови» (*Сучасна українська*, 2010, с. 85).

До питомої лексики відносять: назви спорідненості (*мати, батько*), назви основних чи базових кольорів (*червоний, білий, чорний* та інші), основні реалії природи (*небо, земля* тощо). До питомої лексики належать також деякі частини мови – числівник, займенник, тому що це ті слова, які

були найбільш необхідні людям у давні часи. Питомими є основні дієслова, наприклад: *йти, бігти, летіти* тощо.

Варто зауважити, що більша частина питомої лексики української мови успадкована від праслов'янської мови і цим самим українська мова має схожість з іншими слов'янськими мовами. Але також українська мова має слова, які є давнішими за праслов'янську мову.

Іншомовну лексику «класифікують відповідно до міри освоєння» (*Сучасна українська*, 2010, с. 86). Тобто є лексика, яка повністю освоєна, тобто її важко відрізнити від питомих слів, бо вона підпорядковувалась під фонетичні чи морфемні норми, наприклад, *кіт, літера, левада*. І є лексика, яка зберігає чужомовні риси і має певні морфеми, які вирізняють певне слово поміж питомої лексики. Іншомовна лексика виникає внаслідок історичних чи культурних контактів, глобалізації. Найдавніші запозичення є з грецької мови, а також латинської.

Не варто вважати, що запозичення мають лише негативний вплив на мову, бо серед позитивних є те, що: запозичення виводять мову на конкуренцію на світовому рівні; не вимагають зусиль на створення питомого терміна; однозначність та семантична місткість. Але іншомовна лексика обмежує вживання питомої.

За територіальною належністю лексику класифікують на діалектизми, а їм протиставляється національна літературна мова. Діалектизми – «групи слів, вживання яких обмежене певною територією» (*Сучасна українська*, 2010, с. 89). Наразі в українській мові є певна схема «класифікації українських діалектів, за якою розрізняють три діалектні групи, або наріччя: поліську, або північноукраїнську, південно-західну, південно-східну» (*Українська діалектологія*, 1980, с. 7). Більшість діалектизмів мають відповідники, тобто їм протиставляється лексема в літературній мові.

Діалектні лексеми поділяються на такі групи, як: протиставні (фонетичні, акцентні, граматичні, словотвірні, власне лексичні) та непротиставні (етнографічні, тобто ті діалектизми, які позначають предмети, які притаманні певній місцевості, наприклад, *колиба*).

Значення слів поділяють на: прямі номінативні значення, номінативно-похідні та експресивно-стилістичні значення.

Пряме номінативне значення є фундаментом всіх інших значень слова, воно є первинним. Мовознавці констатують, що «такі значення не пов'язані в тексті вузькими рамками поєднання: їх сполучуваність з іншим словами визначається предметно-логічними зв'язками й може вважатися вільною» (*Сучасна українська*, 2010, с. 34).

Номінативно-похідні значення є вужчими, але відображають предмети безпосередньо. Основою їх утворення є прямі номінативні значення, але «будучи похідними, зберігають у сучасній мові мотивований зв'язок із первинною номінацією, і тому співвідносяться з прямим номінативним значенням» (*Сучасна українська*, 2010, с. 35).

Значення, виражені не безпосередньо, називають експресивно-стилістичними, вони виникають на основі інших, опорних слів. Варто зауважити, що «на відміну від прямого значення, вони слабо закріплені парадигматично і тому потребують більшої синтагматичної зумовленості» (*Сучасна українська*, 2010, с. 35). Синтагматично зумовлені лексичні значення можуть бути за такими типами, як: фразеологічно зумовлені (вживаються у сполучності з обмеженою кількістю лексем) та конструктивно зумовлені (вживаються у граматичних конструкціях, які допомагають відрізнити значення багатозначних слів).

«Лексичне значення слова зумовлюється не тільки певним поняттям, а й особливостями системних зв'язків у мові, здатністю інтегрувати інформацію лінгвокультурного плану, компоненти національного світоглядного характеру» (Філон & Хомік, 2010, с. 46).

Лексика української мови постійно розвивається та змінюється. *За активним та пасивним вжитком* лексика поділяється на власне активну лексику та застарілі слова.

До активної лексики відносять слова, які часто використовують, вони мають нейтральне значення, яке є не обмежене стилістично. Зокрема, про них відомо, що вони «на сучасному етапі розвитку мови позначають актуальні поняття й не мають відтінку новизни чи застарілості» (*Сучасна українська*, 2010, с. 113).

Активна лексика поділяється на такі групи: 1) лексика, якою володіють всі носії мови, тобто загальноповивана (*зима, зірка, день, ніч, рік* тощо); 2) лексика, якою володіють не всі мовці, тобто наукова лексика, яку зазвичай використовують спеціалісти цієї сфери (*діалектика, фонема, електрон* тощо).

Але варто розуміти різницю між активною лексикою мови та активним словниковим запасом людини, цьому можуть допомогти частотні словники.

На периферії активної лексики перебуває пасивна лексика, яка є рідковживаною, це ті лексеми, які вийшли з уживання, або які лише входять. Загальними словами називають ті лексеми, які «на сучасному етапі розвитку мови вийшли із загального вжитку» (*Сучасна українська*, 2010, с. 114). Пасивна лексика поділяється на застарілі слова та неологізми.

Причини виходу слів з ужитку різні. Світ змінюється і починають зникати предмети чи реалії, а з часом зникає й лексема, яка позначала те чи інше явище. Другою причиною є те, що в мові застаріває лише назва певного предмета чи явища, але саме явище досі існує. Відповідно до цих причин застарілі слова поділяють на історизми та архаїзми.

Історизми – слова, які позначають предмети чи явища, які «нині вийшли з ужитку, поняття, які стали неактуальними» (*Сучасна українська*, 2010, с. 115). Наприклад, *боярин, рало* тощо. Часом ці лексеми можуть

використовувати письменники для відтворення атмосфери певного історичного проміжку часу.

Архаїзми – це застарілі слова, які позначали назви предметів чи явищ, але зараз «витіснені новими, сучасними словами» (*Сучасна українська*, 2010, с. 115). Зазвичай усунення слова відбувається через те, що з'являється нове слово, яке чіткіше відображає певне явище.

Також до пасивної лексики належать неологізми, це слова, які тільки починають входити в мову. Причини виникнення неологізмів: поява нових предметів, понять, потреба замінити назву певного явища чи предмета на точнішу. Розрізняють *авторські* (які вжив у своїй творчості письменник, але за межами певного твору вони не вживаються) та *загальномовні* (які використовуються для позначень нових реалій) неологізми.

Отже, лексику української мови класифікують за різними ознаками. Слова завжди в русі, тому вони можуть переходити з однієї групи до іншої, обростати переносними значеннями, набувати культурної конотації, поступатися новим назвам та ін. «Конотацію справедливо називають ефективним засобом прагматичного увиразнення мовлення, формування особливих стилістичних нюансів, настроєвого зближення з іншими учасниками спілкування» (Баган, 2021, с. 51).

1.3. Поняття лексико-семантичної групи

Всі слова української мови так чи інакше функціонують одне з одним. Лексеми мають своє лексичне значення, яке дещо схоже чи пов'язане із значенням іншого слова. Тобто існують слова, які перебувають у внутрішньомовних зв'язках, це пов'язано з тим, що вони мають взаємозалежні елементи значення. І відповідно до цього лексичні одиниці утворюють між собою різні за структурою та обсягом лексико-семантичні угруповання, або лексико-семантичні групи.

Л. К. Кобець (2012) стверджує, що «лексична система будь-якої мови передбачає виділення в ній підсистем, розміщених за принципом ієрархії. Однією з таких підсистем є лексико-семантична група» (с. 129).

Лексико-семантична група – це група слів, які належать до однієї частини мови та об'єднані «одним словом-ідентифікатором або стійким словосполученням, значення якого повністю входить у значення інших слів групи і яке може замінити інші слова в деяких контекстах» (*Сучасна українська*, 2010, с. 20). Також лексико-семантична група є базовим семантичним полем. «У межах лексико-семантичних груп виділяють мінімальні семантичні об'єднання, побудовані на відношеннях синонімії, антонімії, конверсії та гіпонімії» (*Українська мова*, 2004, с. 306).

Лексико-семантична група має певний ряд лексичних одиниць, які належать до однієї частини мови та об'єднані спільним елементом значення (архісемою). Наприклад до ЛСГ емоційних ознак будуть належати такі слова, як: *сумний, тихий, розумний, добрий, рішучий, цілеспрямований* – ці лексичні одиниці мають значення щодо психічних властивостей чи особливостей характеру людини. За словами Р. Б. Микульчик (2016): «Тематичне групування ґрунтовано на внутрішніх зв'язках предметів і явищ дійсності й зумовлено, насамперед, предметно-логічними ознаками» (с. 93). Варто зауважити, що тематичні об'єднання також можуть мати декілька основних ЛСГ та ці лексеми класифікуються за певними характеристиками.

Дослідники слушно наголошують, що групування слів відображає усвідомлене впорядкування не лише мови, а й фактів дійсності. «Тематичне групування слів впливає з усвідомленого групування явищ об'єктивної дійсності, у складі яких виділяються логічно окреслені ширші або вужчі їх кола, поєднані між собою спільними ознаками. Кожна група таких слів пов'язана спільними значеннєвими прикметами, за якими ці слова співвідносяться як складники тематичної цілісності» (Домрачева & Маркова, 2018, с. 77).

З. В. Данилова (2012) стверджує: «Найуживанішими поняттями для визначення угруповань слів, утворених їхніми складниками, є лексико-семантичне поле (ЛСП) і лексико-семантична група (ЛСГ)» (с. 22). Відмінність між лексико-семантичним полем та лексико-семантичною групою полягає в тому, що до семантичного поля належать лексеми, які також об'єднані спільним значенням, але можуть належати до різних частин мови. Між ними більш різноманітні системні відношення.

Висновки до розділу 1

Основною лексичною одиницею української мови є слово, воно служить для найменування певних предметів, явищ, процесів чи дій та охоплює фонетичні, граматичні та семантичні ознаки. За допомогою слова передається досвід та знання людей, тому важливо розуміти значення слова. Окрім слова, є й інші лексичні одиниці, наприклад, сталі вирази та словосполучення. Слово, як лексема є складною та різноплановою одиницею мови, яку варто ідентифікувати як певну сукупність звуків, що позначає певне поняття. Окрім номінативної функції (яка є основною), слово має й іншу не менш важливу функції – оцінно-експресивну (емоційно забарвлені лексеми, які демонструють почуття).

Лексика української мови класифікується за такими ознаками: за походженням, за значенням, за активним чи пасивним вжитком та за територіальною належністю. Більша частина лексики української мови є питоною, але також існує й іншомовна лексика, яка має свої переваги та недоліки існування. Слова можуть позначати не лише пряме значення предмета чи явища, а також переносне, яке має здатність утворювати асоціативні ланцюжки, тобто поєднувати один предмет з іншим. Активно вживані слова – це ті слова, які є загальнозживаними та зрозумілими для всіх мовців. Застарілі слова, тобто ті, які наразі витіснені з ужитку чи які

навпаки лише входять у мову – вважаються пасивними. За територіальною належністю розрізняють діалектизми (слова, які притаманні певній території держави), а їм протиставляється національна літературна мова.

Лексико-семантичні поля містять у собі вужчі угруповання – лексико-семантичні групи. До лексико-семантичної групи належать слова, які об'єднані за спільними семантичними значеннями (яке висвітлює загальний зміст усієї групи) та належать до однієї частини мови.

РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИЧНІ Й ЕТИМОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ НОВОРІЧНО-РІЗДВЯНИХ СВЯТ

2.1. Лексико-семантичні групи української лексики, що стосується новорічно-різдвяних свят

Аналіз лексичного складу колядок, живого обрядового спілкування дав підстави виділити такі лексико-семантичні групи, як: 1) назви свят, 2) назв традиційної їжі до новорічно-різдвяних свят, 3) назви сакральної лексики, 4) назви обрядових дій, 5) назви учасників обрядових дій, 6) обрядові фрази, 7) одягу новорічно-різдвяних свят, 8) назви святкової атрибутики.

До *лексико-семантичної групи назв свят* належать такі лексеми: *Новий Рік; Святвечір*, інші варіанти цього свята – *Святий вечір, свят-вечір, Свята вечеря, багата кутя, Вілія, Коляда; Різдво*, а також у лемківській говірці вживається *Ріство* (фонетичний діалектизм); *Маланки*, також присутні інші назви – *Меланка, Меланія, Василів вечір, Щедрий вечір; Василя* або *Василія* (Старий Новий рік); *Водохреща*, є й інша назва – Богоявлення.

В Україні також досить широко представлена *лексико-семантична група сакральної лексики*. До цієї ЛСГ відносяться такі лексичні одиниці, які мають належність до релігійного культу: *Господь Бог; Ісус Христос* або *Син Божий; Святий Миколай* є найпоширенішою назвою, але існують й інші варіанти – *Миколай Чудотворець, Ніколаус*, та такі назви з інших культур, як *Санта Клаус, Дід Мороз; Мати Божя*, має такі варіанти – *Діва Марія, Богородиця, Пречиста Діва; Праведний Йосип* або *Йосиф; Ангел*.

Їжа новорічно-різдвяного періоду є різноманітною, тому що люди задалегідь готуються і хочуть повністю відчувати зимову казкову атмосферу. Та відповідно до цього можна виділити *лексико-семантичну назв*

традиційної їжі до новорічно-різдвяних свят, а до цієї групи належать лексеми, які поділяються на менші ЛСГ, а саме: *назви обрядових страв, назви напоїв та назви смаколиків*.

Народ сповідує давні традиції та готує страви, які є традиційними на Святвечір, серед них є базових 12 страв. Ці страви представлені у *лексико-семантичній групі назв обрядових страв*, і сюди належать такі слова: *кутя* («приготована з варених пшеничних або ячмінних зерен із додаванням узвару, маку, горіхів, меду чи цукру» (Кутя, *Велика українська*)); *голубці* («страва з м'ясного або іншого фаршу, тушкованого в капустияних листках» (СУМ, Т. 2, с. 119), але зазвичай на Святвечір замість м'яса ставлять гриби); *вареники* («невеликий варений виріб, зліплений з прісного тіста і начинений сиром, ягодами, капустою і т. ін.» (СУМ, Т. 1, с. 291)) на Святий вечір вареники повинні бути пісними); *риба* («страва, приготовлена з м'яса цієї тварини» (СУМ, Т. 8, с. 527)); *оселедець* («невелика морська промислова риба, яку вживають у засоленому або копченому вигляді» (СУМ, Т. 5, с. 758)); *капусняк* («страва, зварена переважно з квашеної капусти з додаванням інших продуктів» (СУМ, Т. 4, с. 98)); *горох* («насіння цієї рослини, що використовується для харчування» (СУМ, Т. 2, с. 132)); *квасоля* («плоди (овальні зерна) цієї рослини, які вживають для їжі» (СУМ, Т. 4, с. 137), на Святий вечір до квасолі додають сушені гриби, цибулю та часник); *деруни*, інші варіанти – *картопляники* (Вінницька, Одеська та інші області), *кремзлики* (Закарпатська область), *пляцки* (Львівська область), *драники* чи *драніки* (східні області України), *тертюхи*, *терчаники*, *бараболяники* («...готують з дерунної маси з різними начинками і без начинки. Для приготування дерунної маси сиру картоплю натирають на тертці, додають пшеничне борошно, яйця, сіль, перемішують» (*Українська кухня*, 1998, с. 277)); *грибна підлива* («...борошняну пасеровку розводять гарячим грибним бульйоном, варять..., солять, проціджують, потім додають пасеровану цибулю з грибами і варять... Готовий соус заправляють маргарином

столовим» (*Українська кухня*, 1998, с. 239)); млинці або налисники, варіант закарпатської говірки – *палачінти* («тонкий коржик з рідкого тіста, спечений на сковороді» (СУМ, Т. 3, с. 764)); гриби (доповнюють багато інших страв, а також їх можна подавати просто перемішуючи з цибулею та олією); кращун, інші варіанти – *керечун*, *крайчун*, *гереджун*, *василь* (це закарпатський різдвяний обрядовий хліб, який випікають з якісного білого борошна на Святвечір та цей хліб повинен стояти до свята Василя). Також є страви, які люди зазвичай готують на Новий рік, наприклад, олів'є – напевно найбільш популярна страва, яка асоціюється з Новим роком («салат з картоплею, огірками, м'ясом та майонезом, який готують до свят, особливо – до Нового року» (*Вільний тлумачний*, 2013)); оселедець під шубою (салат, у який входить філе оселедця, яйця, овочі та майонез); канапки з ікрою (на багет наноситься вершкове масло, та зверху накладають ікру, також для прикраси добавляють кріп); фарширована риба (використовується шкіра риби, яка наповнюється філе цієї ж риби). Олів'є та оселедець під шубою є стравою, яка набула поширення СРСР. Лексика ЛСГ обрядових страв має багато варіантів певного слова, і це відображає, що люди святкують не суспільно, а родинно, тобто передають традиції свого роду та місцевості, наприклад, на Закарпатті – *кремзлики*, *хремзлики*, а на Вінничині – *картопляники*. У цій ЛСГ є діалектизми до таких мовних одиниць, як: *деруни*, *млинці*.

Українці є народом, який віддячує колядникам за те, що завітали до них, господарі можуть дати колядникам смачні пригощання. І таким чином, можна виділити **лексико-семантичну групу смаколиків**, до цієї групи належать солодощі та фрукти. Серед ЛСП смаколиків виділено такі лексичні одиниці: *пряник*, *печиво*, *рогалики* (*кіфлики* – закарпатська говірка), *пиріг*, *пудинг*, *льодяник* або *карамельна тростина*, *шоколад*, *штолен*, *фінік*, *мандарин*, *різдвяний календар* або *адвент календар* (це картонний календар, який містить дверцята (а всередині – шоколад різної форми) з нумерацією

часу, скільки залишилось до Різдва, таким чином, кожного дня потрібно відкривати одні дверцята та смакувати шоколадну фігурку), *кіндер* (яйце з шоколаду, яке містить сюрприз, зазвичай це іграшка), *шоколадний Дід Мороз* або *Святий Миколай* (шоколадна новорічна фігурка), *рафаелко* (цукерки кулеподібної форми з хрусткою поверхнею, яка вкрита кокосовою стружкою та містить горіх та крем усередині). Отже, ЛСГ смаколиків має традиційні українські ласощі, але також ця група поповнюється новотворами, у зв'язку з розвитком кондитерської промисловості та ці слова є неологізмами (*кіндер, рафаелло, штолен, адвент календар*).

Досить яскравою та різноманітною подана в українській мові є й **лексико-семантична група назв напоїв**, до неї належать такі слова: *сидр* («виробляють із спеціальних сортів яблук, які повинні мати необхідні кондиції, свіжий, приємний смак та характерний сорту яблук аромат, без сторонніх запахів» (А. О. Прус, 2021, с. 10)); *узвар* («солодка рідка страва із сушених фруктів і ягід, зварених у воді; компот» (СУМ, Т. 10, с. 405)); *молоко*; *чай*; *какао* («поживний напій із цього порошку, приготовлений із цукром та молоком» (СУМ, Т. 3, с. 73)); *гарячий шоколад* (напій з порошку насіння какао «зі збитими вершками подають охолодженим в конічних склянках або чайних чашках» (А. І. Усіна & І. С. Баландіна, 2012, с. 23)); *ег-ног* («корисний і живильний напій, основою якого є свіжі сирі яйця й молоко або вершки» (*Барна справа*, 2011, с. 249)); *глітвейн* («готують із додаванням до чаю вина (в основному червоного), води та цукру. Подають відвідувачам у гарячому вигляді» (*Барна справа*, 2011, с. 92)); *пунш* («готують із чайного настою з додаванням невеликої кількості алкоголю. У барах пунші подають гарячими та холодними» (*Барна справа*, 2011, с. 92)); *самогонка* або *самогон*, діалектний варіант – *палинка* (міцна горілка, яка готується з різних фруктів, наприклад, основою для палинчарства могли бути такі фрукти: *груша, слива, яблука*, а також використовували різні повидла) та відповідно до того, що палинка готується з різних фруктів «зустрічаються інші

дефініції – *крумпльовка, грушівка, дичківка, сливовиця, тиркилянка, надраголя* і т.д., котрі свідчать про сировинну основу з якої роблять палинку» (П. Ю. Леньо, 2022, с. 198); *горілка* або *горівка* (закарпатська говірка) – це «міцний алкогольний напій, що є сумішшю винного спирту і води у певній пропорції» (СУМ, Т. 2, с. 130); *вино* («напій, отриманий в результаті спиртового бродіння виноградного суслу (відпресований сік винограду) або мезги (роздроблених ягід винограду)» (О. І. Овчар, 2018, с. 3)); *шампанське* («ігристе виноградне вино» (СУМ, Т. 11, с. 402)). ЛСГ назв напоїв є різноаспектною, також наявні лексеми іншомовного походження, це свідчить, що українська мова прагне до розширення асортименту напоїв на святковому столі, але при цьому зберігає свої традиції.

Український народ здавна береже багато традицій, наприклад, колядування, вертеп чи бетлегемі (на Закарпатті молоді хлопці, які переодягаються в костюми та розігрують сцени Різдва – вертепу) тощо, і відповідно до цього виділяємо **лексико-семантична групу учасників обрядових дій**. До цієї ЛСГ відносяться всі люди, які мають будь-який зв'язок до новорічно-різдвяного періоду. До лексико-семантичної групи учасників обрядових дій належать такі лексеми: *ангели* (дійова особа вертепу та бетлегемів, у бетлегемах два ангели, вони ходять по будинках та запитують чи приймають їх «газди» до своєї домівки, одягнуті у білі довгі сукні чи вишиванки, на голові мають маяшлики (традиційний вінок з довгими різнокольоровими стрічками), також ангели мають роги, так би мовити музичний інструмент, в який дують і таким чином чути коли наближаються бетлегемі); *вівчарі*, інші варіанти – *пастушки, пастирі* (одягнуті в кожухи, «гаті», на голові в них крисані, а в руках буки, коли заходять в будинок вони промовляють свої слова та колядують); *цар* (одягнутий у вишиванку, на голові має чакова (корону) або шапку, він як і пастух, вимовляє свої слова та колядує); також є *королі*, вони одягнені у теж саме, що і цар; *Ірод* або *Ирод* (на голові має чакова (корону) та ларфу

(маску); він є найбільш негативним учасником вертепу чи бетлегемів, який хоче вбити Ісуса); *Жид* (має ляльку та скарбничку; він супроводжує Ірода, є хитрим, бешкетує та бігає по хаті, просить гроші та бреше); *Дідо* (він одягнути просто, колядує та помагає іншим); *чорт* (учасник вертепу, чіпляється до гарних дівчат та кривляється, прийшов, щоб по душу Ірода); *Святий Миколай* чи *Миколай Чудотворець* (реальна особа, він завжди допомагав дітям, даруючи їм подарунки та проявляв до них любов); *Дід Мороз* або *Санта Клаус* (вигаданий персонаж, з'явився унаслідок зміни Святого Миколая; його атрибутами є сани та олені); *снігурка* або *снігурочка* чи *снігуронька* (зменшено-пестливі форми) («казкова істота, уособлення снігу у вигляді молодої дівчини у пишному білому вбранні» (СУМ, Т. 9, с. 425); *Ельфи* (є помічниками Санта Клауса, працюють над розробкою цікавих іграшок; вони є працелюбами).

Варто виокремити й *лексико-семантичну групу обрядових дій: святкування; колядування; постування* «дотримувати посту; постити» (СУМ, Т. 7, с. 382), тобто їсти тільки пісні продукти); *віншування* «те саме, що поздоровлення; вітання» (СУМ, Т. 1, с. 678); *богослужіння* «виконання в церкві релігійних обрядів; церковна служба, відправа» (СУМ, Т. 1, с. 210)); *ворожіння* (досі зберігається традиція ворожіння у ніч на Різдво, це роблять дівчата, щоб з'ясувати свою долю, хоча багато хто вважає, що цього робити не можна).

Новорічно-різдвяний період визначається лютим морозом, тому народ намагається віднайти комфортний теплий одяг, а також на різдвяні свята люди одягають святковий одяг та одяг, який відображає ці події. З поміж цього виокремлюється *лексико-семантична група одягу новорічно-різдвяних свят*, яка буде зображати цей період. Серед ЛСГ обрядового одягу можна виділити менші угруповання: назва одягу учасників обрядових дійств, святкового одягу та типового новорічного одягу. До *ЛСГ назв одягу учасників обрядових дійств належить одяг*, який одягають колядники,

учасники бетлегемів та вертепу, а саме виділяємо такі лексеми: *крисаня* (діалектизм, що позначає капелюх); *сардак*, *сердак* чи *сірдак* (популярний на західній частині України, який є «короткої або довшої, прямої або дещо розширеної до низу, а також наявність широкого заходу завдяки центральним деталям, пришитим до бортів пілок» (О. Федина, 2013, с. 144). До **лексико-семантичної групи святкового одягу** належать такі мовні одиниці: *вишиванка*; *кожух*; *кептар* («у гуцулів – верхній хутрянний одяг без рукавів» (СУМ, Т. 4, с. 141)); *корсетка* або *керсетки* – «це вид жіночої безрукавки, що належала до певного регіону України і відрізнялася між собою довжиною, особливостями крою, пропорціями, декоруванням» (Л.С. Охріменко, 2019, с. 50). Варто виділити і третю лексико-семантику групу, а саме **назв типового новорічного одягу**, ця ЛСГ охоплює такі лексеми: *рукавички*; *шарф*; *капчурі* (на Гуцульщині шкарпетки, які «в'язані з білої, вручну пряденої вовни» (*Український народний*, 1996, с. 142)). У цій групі поєдналися назви того одягу, що був традиційним для українців (*кожух*, *вишиванка*, *корсетка*) і новий одяг, який одягають без відношення до релігійних свят (*шарф*, *рукавички*).

Також є представленою **лексико-семантична група обрядових фраз**. Особливо в селах України люди всі знайомі одне з одним та вітаються, для цього вони використовують вже усталені фрази, які передаються з давніх давен і мають відповідно давні форми слів. До цієї ЛСГ належать фрази, які використовують для привітання на Новий рік, Святвечір, Різдво. До ЛСГ обрядових фраз належать такі мовні одиниці: *З Новим роком!*; *З Старим Новим роком!* (вітаються 14 січня); *З передноворіччям!*, *З прийдешніми святами!* та *Веселих свят!* (вітаються напередодні всіх зимових свят); *Христос ся рождає!* та *Христос рождається!* (усталене вітання, яке вживають християни на Святвечір); *Христос ся народив!* або *Христос народився!* (усталене вітання, яке вживають християни на Різдво); *Славимо його!* (відповідь на вітання: *Христос ся рождає!* та *Христос ся народив!*); *З*

Різдвом Христовим!; *Щасливого Різдва!* та *Мері Крістмас!* У кожній місцевості, наприклад, в маленьких селах ці обрядові фрази можуть змінювати свою форму, але ніяк не змінюється лексичне значення.

Українці люблять жити в затишку і завжди намагаються якомога гарніше прикрасити свій будинок та подвір'я, щоб відчутти новорічну атмосферу та вселити радість. Тому можна виокремити **лексико-семантичну групу назв святкової атрибутики**, сюди будуть належати такі лексеми: *дідух* (сніп, вважається як «своєрідна пам'ять про наших предків, які першими вирощували ті сільськогосподарські культури, збирали й сушили траву для своєї худоби» (О. В. Стрілець, 2015, с. 179), дідуха ставили зазвичай під образами, ялинка появилася набагато пізніше); *ялинка* («зрубана й прикрашена ялина в свято Нового року або Різдва» (СУМ, Т. 11, с. 642)); *гірлянди* (прикраса, яка з'єднує маленькі різнокольорові ліхтарики ланцюжком та використовується для прикраси вікон, ялинки тощо); *дзвоники* (маленькі дзвони, які використовують для прикраси ялинки чи будинку «у вигляді порожнистої, зрізаної знизу груші, в середині якої підвішений ударник» (СУМ, Т. 2, с. 264)); *свічка* («паличка воску, лою, стеарину з гнотом усередині, яку використовують для освітлення» (СУМ, Т. 2, с. 264), зараз зазвичай використовують, щоб поринути у різдвяну атмосферу, адже свічки додають тепла та затишку у кімнаті); *сніжна куля*; *віночок* (який чіпляють на двері, зазвичай від зроблений із гілок ялини у форму кола); *сніговик* або *снігова баба* (скульптура, яка зліплена з снігу, зазвичай дітьми та прикрашає подвір'я, створює казкову атмосферу); *ялинкові іграшки*; *шишки* (прикрашають ними ялинку або ж роблять різні новорічні композиції); *сніжинки* (власноруч вирізані сніжинки з паперу); *подушки* (прикрашені зимовими чи новорічними деталями); *ковдра* (особливо в'язана ковдра додає атмосфери), *звізда* (це атрибут колядників, зізда прикріплена на буку (палиці), сама зізда може бути з дерева або з електрики та сяяти).

Отже, новорічно-різдвяна лексика є різноаспектною та широко представлена. Найчисленнішою лексико-семантичною групою є назв традиційної їжі до новорічно-різдвяних свят, адже ця група поділена на менші. Люди завчасно готуються до свят і намагаються приготувати якомога більше смачної їжі, адже прийдуться свята і гості завітають до будинку. Кожен господар хоче накрити стіл з різноманітними стравами та міцними напоями, адже важливо, щоб гостювання було на вищому рівні. Ця ЛСГ активно поповнюється назвами нових делікатесів і смаколиків. Як можна побачити, компоненти однієї групи перетинаються з компонентами іншої групи, учасники обрядових дій носять святкові атрибути та кажуть обрядові фрази. У процесі спілкування на свята учасників, фіксуємо перетин у мовленні компонентів різних лексико-семантичних груп. Також новорічно-різдвяна лексика має велику кількість діалектизмів, що вказує на прив'язаність до місцевості. Атрибутика сучасного європейського Різдва однаково проникає і змішується із традиційними моделями святкування, це помітно на ЛСГ назв напоїв, адже багато з них мають європейське походження. Найбільш давньою є лексика ЛСГ учасників обрядових дій, та ця група зменшується унаслідок того, що люди забувають давні традиції такі, як вертеп та колядування взагалі. На жаль, багато місцевостей України закинули ці традиції та прагнуть до нового формату святкувань.

2.2. Походження української лексики новорічно-різдвяних свят

Українська лексика є як і успадкованою з давньої мови (споконвічна лексика), так і частина слів є запозиченою. Загалом, українська мова в більшості складається з власне української лексики. Але якщо говорити про саме новорічно-різдвяну лексику, то є певна частина слів, які є іншомовними.

Питома лексика охоплює ті лексико-семантичні групи, що відображають давні культурні традиції народу (які успадковувались з покоління в покоління), побут, обрядові страви тощо. Найбільше питомої новорічно-різдвяної лексики відображено у лексико-семантичних групах назв традиційної їжі до новорічно-різдвяних свят (*голубці, вареники, деруни, млинці; печив; горівка, узвар, вино* тощо), обрядових фраз (*Христос ся рождає!, Христос ся народив!, Славимо його!, Щасливого Різдва!* тощо) та святкового одягу (*рукавиці, свита, вишиванка, кожух* тощо).

Запозичена лексика проникає в українську через всі сфери життєдіяльності, вона є в багатьох лексико-семантичних групах та має форми слів, в яких одразу помітні словотвірні іншомовні моделі слова, а є такі лексичні одиниці, які пристосувались до законів української мови, системи орфографії, відмінювання, синтаксису, і сприймаються народом, як питомі.

У лексико-семантичні групи назв традиційної їжі до новорічно-різдвяних свят є запозичення, особливо зараз, коли народ зазнає глобалізації, то іншомовні слова проникають у мовне середовище, наприклад, є нові напої, які мають європейське походження: *пунш, ег-ног* (запозичення з англійської мови), *глінтвейн* (запозичення з німецької мови) тощо; смаколики: *кіндер, пудинг, рафаелко* тощо, та ці запозичення є свіжими, вони лише починають адаптуватись у мові, входити, і наразі вони є неологізмами.

Також запозичення присутні у ЛСГ учасників обрядових дій. Лексика, яка входить до цієї групи здається нам рідною і ми не бачимо різниці від власне української лексики, це унаслідок того, що ці запозичення є найдавнішими та мовні одиниці пристосувались до нашої мови. Найдавнішими запозиченнями в українській мові – з грецької (*Ірод, ангел*) та з латинської (*цар*) мов, багато сучасних запозичень є з таких мов, як англійської (*Санта Клаус*), німецької (*ельф*).

Лексико-семантична група одягу новорічно-різдвяних свят містить також лексику іншомовного походження, наприклад: *шарф* (з французької мови); *корсетка* (від слова «корсет» французького походження, запозичене через російське чи польське посередництво); *панчохи* (опосередковане запозичення через польську мову з німецької); *кептар* (з молдовської мови) тощо.

Лексико-семантична група назв святкової атрибутики містить запозичення з французької (*гірлянди* (через німецьке посередництво)); з польської (*ковдра*).

Сучасні запозичення в українській мові зумовлені прагненням до світових вершин та новітнього, урізноманітнення асортименту, також відбувається через вплив розвиненіших країн на менш розвинені, адже різні новинки ласощів, тренди, технології, нові прикраси скоріше з'являються у країнах Європи, а українська мова запозичує ці слова. Щодо давніх запозичень (з грецької чи латинської мов), причиною були історичні й культурні контакти, також впливала релігія (учасники вертепу).

Питома новорічно-різдвяна лексика в українській мові становить приблизно 58.7 %, а лексика іншомовного походження – 41.3 %. Отже, більша частина новорічно-різдвяної лексики є давньою, базовою, але українська мова відкрита до творення нових слів та прагне урізноманітнювати мовне середовище. Констатуємо 2 протилежні тенденції – до збереження традицій і переймання нової практики святкувань.

2.3. Стилiстичнi особливостi лексики новорiчно-рiздвяних свят

Українська лексика є багатою на стилістичні особливості, а особливо новорічно-різдвяні свята славляться своєю колоритністю та своєрідністю. Свята зимового періоду неабияк важливі для народу, люди вкладають в них

душу та тепло, створюють різдвяну казку. Слова набувають магичної, перетворювальної функції. Це особливо помітно у текстах колядок.

Українські колядки славляться пишнobarвними епітетами, їх багато як у колядках, так і в текстах різдвяного періоду, напр.: *темна ніч, сніжиста путь, синь незнана, веселий вечір, зірка ясна (звізда ясна), дивная новина, рік щасливий, нова радість, тепла хата, снігова завія*. Л. І. Яценко & К. А. Міщенко (2005) упорядкували збірник із колядок та щедрівок, в якому виявлено такі колоритні епітети: «*файна доля*» (с. 7), «*дівчина пелехата*» (с. 8), «*рокові гості*» (с. 9), «*добрі люди*» (с. 13), «*золотії яселечка*» (с. 17), «*вічні літа*» (с. 21), «*гарні колисочки*» (с. 20), «*пишних палатах*» (с. 27), «*біднім вертепів*» (с. 27), «*ясен місячик*» (с. 33), «*ясне сонечко*» (с. 35), «*дрібен дощичок*» (с. 35), «*вітер буйнесенький*» (с. 41), «*жона здорова*» (с. 53), «*золотії ворота*» (с. 57), «*коні воронії*» (с. 72).

Своєю особливістю відзначаються й порівняння новорічно-різдвяного періоду. Ними народ відображав урочистість, непересічність події (*вечір, мов казка*), учасників святкового дійства (*очі наче у сарни*) тощо. У збірці «Колядки та щедрівки» Л. І. Яценка & К. А. Міщенко (2005) ми виявили такі колоритні порівняння: «*Наша Меланка малесенька, як конопелька, тонесенька*» (с. 40), «*у цьому домі, як у вінку*» (с. 59), «*Там господар, як виноград. Там господиня, як калина. А їх сини, як соколи. А їх дочки, як панночки*» (с. 59), «*Пойди походи поміж пчолками. Як ясен місяць поміж зорками*» (с. 66), «*Хай вона ходить по дворочку, Як бджілочка по медочку*» (с. 68), «*В його сорочка, як біль, біленька. Як біль, як лист, тоненька*» (с.100).

Народ здавна любляв надавати неживим предметам чи природі людські здібності чи якості. Та відповідно до цього, твори новорічно-різдвяного періоду охоплювали чимало слів, які відносяться до такого художнього засобу, як персоніфікація. Наприклад, *стелиться путь, снігом стелиться життя, Україна заслухалась, ходить місяць по небу* тощо. У

збірці «Колядки та щедрівки» Л. І. Яценка & К. А. Міщенко (2005) зустрічаються уособлення, які відображають почуття та атмосферу Різдва, наприклад: «*Вся ся земля звеселила*» (с. 29), «*Вся ся земля засмутила*» (с. 29), «*Три голубоньки радоньку радять*» (с. 33), «*Що Рідво Христове радість нам приносить*» (с. 45), «*А ті небеса розтворилися. Та й усім святим поклонилися!*» (с. 46), «*за тими ворітьми лежать стоять новії столи*» (с. 57). М. П. Дирда (1950) упорядкував церковні та народні колядки у збірнику «Українські колядки», які також насичені персоніфікацією: «*Вся Україна новину приймає*» (с. 113), «*грають, співають українські села*» (с. 115), «*де зірка гляне*» (с. 118), «*по всьому світу йде добра новина*» (с. 122).

Отже, українська лексика новорічно-різдвяних свят представлена й стилістичними особливостями, які допомагають точніше передати почуття чи емоції, схожість предметів та наділити колядки чи щедрівки казковою атмосферою, понурити людей у всі дрібнички народження Ісуса Христа та радість людей від цієї новини. Лексиці новорічно-різдвяного періоду притаманна велика кількість зменшено-пестливих форм, які наявні у колядках: *радонька, медочок, дворочок, конопелька, місячик, дощичок, колисочки, яселечка, бджілочка* тощо. Це зумовлено тим, що народ має позитивне ставлення до свят та вкладає душу, готуючись до святкування.

Висновки до розділу 2

Серед лексики новорічно-різдвяних свят виділено лексико-семантичні групи назв свят, сакральної лексики, назв традиційної їжі до новорічно-різдвяних свят (містить менші ЛСГ назв обрядових страв, смаколиків та напоїв назв обрядового одягу, назв обрядових дій та учасників, обрядових фраз, прикрас домівки. Поділ лексики на семантичні групи дає підставу стверджувати, що лексика новорічно-різдвяного періоду є різноаспектною. Найбільше мовних одиниць нараховує ЛСГ назв традиційної їжі до

новорічно-різдвяних свят. Активно поповнюються новими одиницями ЛСГ назв напоїв, смаколиків. Консервативність і обмежений склад властиві ЛСГ назв обрядових фраз, сакральної лексики.

Лексико-семантичні групи містять слова й іншомовного походження, але питомі українські слова все-таки переважають, і це свідчить про те, що народ не нехтує традиціями, але прагне до урізноманітнення. Найбільше запозичених одиниць містить лексико-семантична група смаколиків та напоїв, адже господарі прагнуть розширити асортимент святкового стола та прихорошити чимось новітнім.

Лексика новорічно-різдвяних свят часто є діалектною, що свідчить про схильність народу кожного регіону до свого особливого способу святкування й трактування Різдва.

Народ додає окраси новорічно-різдвяним творам, використовуючи стилістичні засоби такі, як епітети, порівняння та персоніфікації. Колядки та щедрівки містять безліч барвистих епітетів, які яскравіше виражають особливості предмета чи істоти, додає виразної наочності та передає відчуття свят. Найбільше колядки охоплюють саме епітетів. Втім, різдвяні твори пронизані й блискучими порівняннями та уособленнями, які набавляють емоційності та яскравості колядкам та щедрівкам.

ВИСНОВКИ

Лексика – найколеритніший зріз мови, що яскраво відображає умови життя, побут, історичні події, традиції, цінності народу. Характерні особливості лексичних одиниць такі: наявність лексичного значення, граматичних форм, конотацій, культурної маркованості, стилістичні особливості, фонетична та граматична оформленість.

Лексичні одиниці зароджують між собою певні угруповання і однією з підсистем є лексико-семантична група, яка належить до лексичної системи. ЛСГ – це сукупність слів однієї частини мови, які містять спільні ознаки, а також лексеми, які входять до цих груп мають загальний компонент (архісему), який власне об'єднує слова в одну групу, які становлять собою цілу лексичну систему. Лексико-семантична група повинна охоплювати лексику за допомогою слова-ідентифікатора чи стійкого словосполучення, яке цілковито охоплює значення слів, які входять у певну групу.

Лексику новорічно-різдвяних свят ми поділили на 8 ЛСГ: 1) назви свят, 2) назв традиційної їжі до новорічно-різдвяних свят, 3) назви сакральної лексики, 4) назви обрядових дій, 5) назви учасників обрядових дій, 6) обрядові фрази, 7) одягу новорічно-різдвяних свят, 8) назви святкової атрибутики.

Найчисленнішою є ЛСГ назв традиційної їжі до новорічно-різдвяних свят, вона містить різноаспектні лексеми і тому серед цієї групи можна виділити менші лексико-семантичні групи, які конкретизують групу за спільним значенням. Найдинамічнішою є ЛСГ одягу новорічно-різдвяних свят, назв традиційної їжі до новорічно-різдвяних свят. Активно поповнюється запозиченнями ЛСГ назв святкової атрибутики. Найбільш консервативною вважаємо групу сакральної лексики та обрядових фраз.

Серед лексики новорічно-різдвяних свят багато діалектизмів, поясненням цього можна вважати те, що лексика дуже прив'язана до місцевості і вона передається від покоління в покоління, а новорічно-різдвяні свята проводять в родинному колі на основі традиційних обрядових дійств.

За походженням лексика новорічно-різдвяних свят не однорідна. Власне українськими, чи питомими, є ті лексеми, які здавна відображають культуру та традиції народу, запозичення здебільшого охоплюють слова ЛСГ назв смаколиків та напоїв. Найдавніші запозичення, які є з грецької та латинської мов, відображаються у ЛСГ учасників обрядових дій. Загалом питома лексика новорічно-різдвяних свят становить 58.7 %, а запозичена – 41.3 %. Тому можна стверджувати, що народ зберігає давні традиції новорічно-різдвяного періоду, але водночас прагне перейняти європейські звичаї святкування Різдва й Нового року.

Щоб відобразити піднесену, неймовірну атмосферу новорічно-різдвяних свят, мовці широко використовують у колядках та щедрівках різні стилістичні засоби, а саме: колоритні епітети (вони допомагають передати мальовничість, створити казкову атмосферу та витончено охарактеризувати певну особу чи предмет), порівняння (використано у колядках для вираження світоглядних уявлень, для створення особливого настрою), персоніфікація (показувала тісний зв'язок між людиною та природою (чи іншим явищем, створювала відчуття казки, міфічного світу). Стилїстика колядок засвідчує, що новорічно-різдвяні свята наш народ здавна відзначав дуже душевно й атмосферно.

Отже, українська лексика новорічно-різдвяних свят становить різноаспектну впорядковану систему, яка відображає схильність українців до збереження традицій, зв'язку із родом, до гостинності, до пишного згуртованого святкування всім соціумом в гарному гуморі і з гастрономічним шиком.

Основні тенденції розвитку лексики новорічно-різдвяних свят полягають у 1) збереженні архаїчної лексики, що стосується дохристиянських уявлень про світобудову; 2) активному збагаченні ЛСГ новими запозиченими одиницями, пов'язаними з європейськими традиціями святкування; 3) широкому залученні діалектної лексики, що свідчить про регіональну специфіку святкування Різдва й Нового року; 4) наявності великої кількості конотативно маркованої різними емоційними відтінками лексики, що відображає душевне, ставлення українців до свята.

Виконане дослідження відкриває перспективи для вивчення і впорядкування лексики інших календарно-обрядових свят, для моделювання відповідних ЛСП та зіставлення з аналогією лексикою в інших мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баган, М. П. (2021). Конотації зоонімів у сучасному молодіжному мовленні і традиційній українській лінгвокультурі: константи і динаміка сприйняття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. 1 (45). 51–57.
2. Бевзенко, С. П. (1980). *Українська діалектологія*. Вища школа.
3. Биндіна, Т. В., & Костенко, О. К. (2022). Роль теоретичних знань із лексикології у збагаченні мовлення молодших школярів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: "Педагогічні науки"*, (1), 152–158. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-1-152-158>
4. Данилова З. В. (2012). Поняття системності лексики, лексичних угруповань у мові та мовленні. *Мова і культура*, 15, 22–28. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_1_6
5. Дирда, М. П. (1950). *Українські колядки (з нотами)*. Василіян.
6. Доцяк, В. С. (1998). *Українська кухня (2-ге вид.)*. Оріяна-Нова.
7. Кирчів, Р. Ф. (Ред.). (1996). *Український народний одяг: етнографічний словник*. НАН України. Інститут народознавства. Наукова думка.
8. Кобець, Л. К. (2012). Лексико-семантична група як складник лексико-семантичної системи. *Мова і культура*, 15, 129–135. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_4_23
9. Крехно, Т. І. (2005). Історія ЛСГ «плати – податки – повинності» в українській мові XV–XVIII ст. (на матеріалах українських пам'яток): [Автореф. дис. канд. філол. Наук, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна]. Репозиторій Харківської гуманітарно-педагогічної академії. http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/768/1/krekh_a_ref.pdf
10. Леньо, П. Ю. (2022). Палинчарство на Закарпатті (спроба історико-антропологічного аналізу). *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*, 1 (46), 197–215. [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(46\).2022.257542](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(46).2022.257542)

- 11.Маркова, Т. О., & Домрачева, І. Р. (2018). Лексико-семантична і тематична групи: принципи розмежування. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*, 10, 75–78. <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6164>
- 12.Марченко, Т. А. (2021). Теоретичні засади системного опису лексики в мовознавстві. *Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасні тенденції навчання студентів іноземним мовам у мультикультурному академічному середовищі»*, 68–70. <https://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/9940>
- 13.Микульчик, Р. Б. (2016). Тематична класифікація фізичних термінів-епонімів. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Проблеми української термінології*, 842, 92–95. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPUT_2016_842_19
- 14.Мойсієнко, А. К., Бас-Кононенко О. В., Бондаренко В. В. & інші. (2010). *Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика*. Знання.
- 15.Овчар, О. І. (2018). *Товарознавча характеристика асортименту та оцінка якості столових виноградних вин*. [Дипл. роб., Одеський національний економічний університет]. Репозиторій Одеського національного економічного університету. <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8971>
- 16.Охріменко, Л. С. (2019). Технологія моделювання жіночої української керсетки під час вивчення дисципліни "Історія українського костюма". *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки*. 177(2), 50–53. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2019_177%282%29_11
- 17.Прус, А. О. (2021). *Дослідження та удосконалення технології сидрів*. [Кваліф. роб., Національний університет харчових технологій]. Репозиторій Національного університету харчових технологій. <https://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/35362/1/Prus%20Andrii%20Olehovych.pdf>
- 18.Ростовський, В. С., & Шамян, С. М. (2011). *Барна справа* (2-ге вид.). Центр учбової літератури.
- 19.Русанівський, В. М. (Ред.). (2004). *Українська мова: енциклопедія* (2-ге вид.). "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана.

20. Усіна, А. І., & Баландіна, І. С. (2012). *Технологія ресторанної справи*. ХНАМГ.
21. Філон, М. І., & Хомік, О. Є. (2010). *Сучасна українська мова. Лексикологія. Ч.1*. ХНУ імені В. Н. Каразіна.
22. Щербань, О. В. (2023, 11 листопада). Велика українська енциклопедія. <https://vue.gov.ua/Кутя>
23. Ященко, Л. Д., & Міщенко, К. А. (2005). *Колядки та щедрівки*. Київська міськдержадміністрація.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- СУМ – Словник української мови (1970). В 11 тт. Т. 1. І. К. Білодід (ред.). Київ, 799 с.
- СУМ – Словник української мови (1971). В 11 тт. Т. 2. І. К. Білодід (ред.). Київ, 550 с.
- СУМ – Словник української мови (1972). В 11 тт. Т. 3. І. К. Білодід (ред.). Київ, 744 с.
- СУМ – Словник української мови (1973). В 11 тт. Т. 4. І. К. Білодід (ред.). Київ, 840 с.
- СУМ – Словник української мови (1974). В 11 тт. Т. 5. І. К. Білодід (ред.). Київ, 840 с.
- СУМ – Словник української мови (1975). В 11 тт. Т. 6. І. К. Білодід (ред.). Київ, 832 с.
- СУМ – Словник української мови (1976). В 11 тт. Т. 7. І. К. Білодід (ред.). Київ, 723 с.
- СУМ – Словник української мови (1977). В 11 тт. Т. 8. І. К. Білодід (ред.). Київ, 927 с.
- СУМ – Словник української мови (1978). В 11 тт. Т. 9. І. К. Білодід (ред.). Київ, 916 с.
- СУМ – Словник української мови (1979). В 11 тт. Т. 10. І. К. Білодід (ред.). Київ, 658 с.
- СУМ – Словник української мови (1980). В 11 тт. Т. 11. І. К. Білодід (ред.). Київ, 699 с.

РЕЗЮМЕ

У курсовій роботі бакалавра на тему «Українська лексика новорічно-різдвяних свят: типологія й основні тенденції розвитку» досліджено лексику та угруповано на лексико-семантичні групи, з'ясовано її походження та віднайдено стилістичні особливості на матеріалі народних колядок та щедрівок, цим показано, що лексика становить собою повноцінну систему.

У першому розділі роботи розглянуто теоретичні засади вивчення й класифікації лексики. Визначено специфіку мовних одиниць і те, що вони мають здатність бути культурно маркованими. Окреслено, що лексика має певні ознаки за якими відбувається класифікація. З'ясовано поділ лексики на лексико-семантичні групи.

У другому розділі запропоновано типологію новорічно-різдвяної лексики. Виділено 8 ЛСГ, визначено серед них найбільш продуктивні та консервативні. З'ясовано, що за походженням питома лексика новорічно-різдвяних свят становить 58.7 %, а запозичена – 41.3 %. Серед стилістичних особливостей у народних колядках виділено такі, як персоніфікація, епітети та порівняння.

Курсова робота складається зі вступу, двох розділів. Обсяг роботи становить 37 сторінок. У списку використаної літератури – 34 джерела.

Ключові слова: *лексика новорічно-різдвяних свят, лексико-семантична група, походження, стилістика, діалектизм, колядка.*

RESUME

In the bachelor's course work on the topic "**Ukrainian vocabulary of the New Year and Christmas holidays: typology and main trends of development**" the vocabulary was researched and grouped into lexical-semantic groups, its origin was clarified and stylistic features were found in the material of folk carols and Christmas carols, it is shown that vocabulary is a complete system.

The first section of the work deals with the theoretical foundations of vocabulary study and classification. The specificity of language units and the fact that they have the ability to be culturally marked are determined. It is ostend that vocabulary has certain characteristics according to which classification takes place. The division of vocabulary into lexical-semantic groups is clarified.

The second section offers a typology of New Year's and Christmas vocabulary. 8 LSGs were identified, the most productive and conservative among them were determined. It was found that 58.7% of New Year's and Christmas vocabulary is actually Ukrainian, and 41.3% is borrowed. Among the stylistic features in folk carols, such as personification, epithets and comparisons are highlighted.

The coursework consists of an introduction and two sections. The volume of work is 37 pages. There are 34 sources in the list of used literature.

Key words: vocabulary of New Year's and Christmas holidays, lexical-semantic group, origin, stylistics, dialectic, carol.